

۱۴۰۷۲۷۷
کتابخانه

تعزیر و تأدیب کودک

از منظر فقه و روانشناسی

تألیف:

دکتر ابوذری صانعی

www.ketab.ir

سرشناسه	صانعی، ابوذری؛ ۱۳۵۸
عنوان و نام پدیدآور	تعزیر و تادیب کودک از منظر فقه و روانشناسی، تالیف ابوذری صانعی
مشخصات نشر	تهران؛ دانشگاه عدالت، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	۲۵۰ ص
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۴۲-۱۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	۲۵۰/۰۰۰ ریال
یادداشت	فیفا
موضوع	کتابنامه
موضوع	تربیت خانوادگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	Domestic education -- Religious aspects -- Islam
موضوع	والدین و کودک (فقه)
موضوع	Parent and child (Islamic law)
موضوع	کودکان -- سرپرستی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	Child rearing -- Religious aspects -- Islam
موضوع	کودکان -- روانشناسی
موضوع	Child psychology
رده‌بندی کتبه	۱۳۹۷ ت ۲ ص ۴/۲۵۳ BP
رده‌بندی دیوبی	۲۹۷/۶۴۴
شماره کتابشناسی مدر	۵۲۳۵۳/۴

تعزیر و تادیب کودک از منظر فقه و روانشناسی

تالیف

دکتر ابوذری صانعی

شمار: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰/۰۰۰ ریال

طراح جلد: محمدرضا صانعی

همه ی حقوق چاپ و نشر این اثر برای انتشارات دانشگاه عدالت محفوظ است. تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله: فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» ایران قرار دارد.

آدرس پستی

تهران، بالاتر از میدان ولیعصر، کوچه شهید دانش کیان، پلاک ۲۶، طبقه دوم،

اداره کل پژوهش و فناوری، کدپستی: ۱۴۱۵۸۴۵۳۵۱ تلفن: ۸۴۹۷۸۳۲

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه:
۷.....	فصل اول: مفاهیم و کلیات.....
۷.....	گفتار اول: تعریف کودک و مراحل آن.....
۷.....	الف: کودک در لغت.....
۸.....	ب: کودک در قرآن کریم.....
۱۲.....	ج: کودک در اصطلاح فقهی.....
۱۳.....	د: کودک در قانون جمهوری اسلامی ایران و کنوانسیون حقوق کودک.....
۱۶.....	ه: کودک در اصطلاح علم روانشناسی.....
۱۹.....	گفتار دوم: تعاریف تنبیه و انواع آن.....
۱۹.....	الف: تعاریف تنبیه.....
۲۲.....	ب: انواع تنبیه.....
۳۴.....	گفتار سوم: تعریف علم روانشناسی و انواع رشته‌های آن.....
۳۴.....	الف: تعریف علم روانشناسی.....
۳۵.....	ب: انواع رشته‌های تخصصی روانشناسی.....
۳۷.....	گفتار چهارم: مبانی و نظریه‌های تغییر رفتار کودک.....
۳۷.....	الف: تعریف رفتار و انواع آن.....
۳۸.....	ب: تعریف و قلمرو تغییر رفتار.....
۳۹.....	ج: نظریه‌ها و اصول زیر بنای تغییر رفتار کودک.....
۴۳.....	د: روش‌ها و فنون تغییر رفتار کودک.....
۴۳.....	گفتار پنجم: تاریخچه تعزیر و تأدیب اطفال.....
۴۴.....	الف: قبل از اسلام.....
۴۵.....	ب: بعد از ظهور اسلام و اواخر قرن نوزدهم میلادی.....
۴۷.....	نتیجه فصل اول:.....
۵۱.....	فصل دوم: مشروعیت یا ممنوعیت تعزیر و تأدیب کودک.....
۵۱.....	گفتار اول: ادله فقهی جواز و عدم جواز تعزیر و تأدیب کودک.....
۵۱.....	الف: ادله عدم جواز.....
۵۵.....	ب: ادله جواز.....
۶۷.....	گفتار دوم: نظریه‌ها و ادله روانشناختی موافقین و مخالفین تنبیه کودک.....

الف: نظریه‌های روانشناختی تنبیه	۶۷
ب: ادله موافقین و مخالفین تنبیه	۶۸
نتیجه فصل دوم:	۷۴
فصل سوم: اندازه، شیوه‌ها و قلمرو اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۷۷
گفتار اول: اندازه فقهی و روانشناختی تعزیر و تأدیب کودک	۷۷
الف: اندازه فقهی تعزیر و تأدیب کودک	۷۷
ب: اندازه روانشناختی تنبیه کودک	۸۷
گفتار دوم: شیوه‌های فقهی و روانشناختی تعزیر و تأدیب کودک	۸۸
الف: شیوه‌های فقهی تعزیر و تأدیب کودک	۸۹
ب: شیوه‌های روانشناختی تغییر رفتار کودک	۱۰۰
گفتار سوم: قلمرو فقهی و روانشناختی تعزیر و تأدیب کودک	۱۱۰
الف: قلمرو فقهی تعزیر کودک	۱۱۰
ب: قلمرو فقهی تأدیب کودک	۱۲۲
ج: مبنا و قلمرو روانشناختی تنبیه کودک	۱۲۵
نتیجه فصل سوم:	۱۲۷
فصل چهارم: متولی و ضمان ناشی از اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۳۱
گفتار اول: متولی فقهی و روانشناختی اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۳۱
الف: متولی فقهی تعزیر و تأدیب کودک	۱۳۱
ب: مجری روانشناختی تنبیه کودک	۱۴۶
گفتار دوم: ضمان ناشی از اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۴۸
الف: صورت اجرای تعزیر و تأدیب همراه با تعدی و تفریط	۱۴۸
ب: صورت اجرای تعزیر و تأدیب همراه با رعایت شرایط آنها	۱۵۰
نتیجه فصل چهارم:	۱۵۷
فصل پنجم: شرایط اجرا، پیامدها و اهداف اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۶۱
گفتار اول: شرایط فقهی و روانشناختی ناظر به اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۶۱
الف: شرایط فقهی ناظر به اجرای تعزیر و تأدیب کودک	۱۶۱
ب: شرایط روانشناختی ناظر به اجرای تنبیه کودک	۲۰۰
گفتار دوم: پیامدهای روانشناختی اجرای نادرست تنبیه کودک	۲۱۰
الف: پیامدهای خود آسیب‌زا	۲۱۱
ب: پیامدهای دیگر آسیب‌زا	۲۱۳

۲۱۵	گفتار سوم: اهداف فقهی و روانشناختی اجرای تعزیر و تأدیب کودک
۲۱۵	الف: اهداف فقهی اجرای تعزیر و تأدیب کودک
۲۱۹	ب: اهداف روانشناختی اجرای تنبیه کودک
۲۲۱	نتیجه فصل پنجم:
۲۲۳	نتیجه‌گیری نهایی:
۲۲۹	منابع:

مقدمه:

مسئله بزهکاری و یا ناهنجاری‌های اخلاقی کودکان، حاصل شرایط نامناسب اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نهاد خانواده و یا جوامع مختلف بشری است که در صورت عدم توجه والدین و یا حکومت‌ها به اصلاح و تربیت این نسل، علاوه بر سلب آرامش فردای خود، بهترین منبع انسانی را برای رشد و ترقی جامعه از دست خواهند داد. بزهکاری و ناهنجاری‌های اخلاقی کودکان را می‌توان در قالب جرمی مانند: خیانت در امانت، تخریب اموال و دارایی، ایراد ضرب و جرح، اعمال منفی عفت، مصرف مواد مخدر و قرص‌های روان‌گردان، شراب‌خواری، قتل و یا ناهنجاری‌های اخلاقی‌ای مانند: دروغ‌گویی، بی‌ادبی، دشنام، لجاجت غیرمتعارف و پرخاشگری در مقابل والدین، بررسی نمود.

سوالی که کنون به ذهن می‌رسد در مورد علت افزایش ارتکاب جرائم یا ناهنجاری‌های اخلاقی در کودکان چیست؟ بر پاسخ باید گفت: درباره علت افزایش بزهکاری در دنیای کنونی، نظریه‌ها و عقاید مختلفی بین شده است. به عنوان مثال؛ عده‌ای از محققین ازدیاد جرم را از ویژگی‌های جوامع متمدن کنونی دانسته و به عقیده آن‌ها: هرچه از معنویت دور شویم به همان نسبت، تبهکاری و قانون‌شکنی در جوامع صنعتی و امروزی ما گسترش می‌یابد. همچنین عده‌ای دیگر، استفاده نادرست از وسایل ارتباطات جمعی را علت افزایش بزهکاری کودکان در جوامع امروزی دانسته‌اند.^۱ اما در مورد علت افزایش ناهنجاری‌های مربوط به مسائل تربیتی کودکان باید گفت: از آنجایی که در جوامع کنونی به موازات پیشرفت صنعت، امر تربیت و پرورش کودکان مورد توجه قرار نگرفته و حتی، برای برخی از والدین سلامت جسمانی کودک‌شان به مراتب اهمیت بیشتری نسبت به سلامت روانی‌شان دارد، گاه ضربه غیرقابل جبران متوجه این گروه سنی شده است. علاوه بر این، پیشرفت وسایل ارتباط جمعی و رشد استفاده نادرست از آنها در درون خانواده‌ها، تغییر الگوی تربیتی والدین، تقلید کودکان از چهره‌های ناسالم، معضل کودک سالاری، رشد رفاه‌طلبی والدین و سبک‌های بیش از اندازه یا بی‌جا، موجب شکاف طبقاتی بین نسل رو به رشد با والدین‌شان شده که در غایت اوقات فراغی نامطلوبی روی رفتارهای ایشان گذاشته است.

با توجه به اهمیت این مسئله از اواخر قرن نوزدهم میلادی مسئله بزه‌کار کودکان مورد توجه دانشمندان جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی و روانشناس در غرب قرار گرفت و حتی در مورد علت افزایش بزهکاری کودکان نظریه‌های متفاوتی ارائه شد و به تناسب جرم ایشان مجازات‌های گوناگونی در نظر گرفته شد.^۲ اما نخستین مطالعات تربیتی کودک بر پایه تنبیه و تشویق یا تقویت کننده‌های مثبت و منفی با پژوهش‌های ایوان پتروویچ پاولف (۱۹۳۶ - ۱۸۴۹ م) یا پس از او بوروس فردریک اسکینر (۱۹۹۰ - ۱۹۰۴ م) بر روی حیوانات آغاز و با استخراج قواعدی به کارکردهای تنبیه یا تشویق برای انسان اشاره شد. با توجه به این مقدمه، نویسنده سعی دارد با تحلیل فقهی و روانشناختی دو اصل تربیتی تعزیر و

۱. صلاحی، جاوید، بزهکاری اطفال و نوجوانان، صص ۱۹-۱۷.

۲. همان، صص ۱۹-۱۷.

تأدیب کودک به عنوان یک عامل بازدارنده به تربیت این نسل کمک نموده و برخی از آسیب‌های احتمالی این شیوه را متذکر گردد، بر این اساس نخست به طرح و تبیین مسئله مورد پژوهش و سپس شیوه، اهداف، ابزار و پشینه بحث اشاره خواهد شد.

الف: تعریف و بیان مسئله

یکی از مسائل مهم فقهی و حقوقی یا تربیتی اسلام، مسئله بزهکاری یا ارتکاب ناهنجاری‌های اخلاقی کودکان و نوجوانان است که برای اصلاح و بازگشت ایشان مجازات تعزیری یا تأدیب، البته بسته به سن، جنس و روحیات این گروه سنی در نظر گرفته شده است. به عبارتی در نظام حقوقی و تربیتی اسلام با توجه به ضرورت تنبیه، مراتب آن و همچنین پیامدهای ناشی از عدم صحیح اجرای آن، به طرح مسئله تنبیه کودک در حوزه تعلیم و تربیت و یا بزهکاری ایشان در حوزه جرم و جنایت، در قالب دو فرع فقهی تأدیب و تعزیر کودکان پرداخته شده است. ناگفته نماند از آنجایی که بحث تنبیه یکی از مباحث مهم تربیتی است، دانشمندان روانشناسی و علوم تربیتی با طرح دیدگاه‌های متفاوت، یا اعتقاد به اصل تنبیه پیدا نکرده و یا اینکه ضمن پذیرش آن به تعیین اندازه و حدود اجرای آن پرداخته‌اند. به هر حال به جهت تبیین و بررسی مقایسه‌ای نظام تربیتی و حقوقی اسلام با یافته‌های روانشناسان، در مرتبه نخست به ذکر ادله فقهی موافقین و یا مخالفین تعزیر و تأدیب و همچنین سایر احکام آن پرداخته و در نهایت با تطبیق بر نظریه‌های تربیتی روز، پی به هماهنگی یا ناهماهنگی آرای فقیهان با نظریه‌های دانشمندان روانشناس، خواهیم برد.

ب: سوال اصلی تحقیق

چه احکام فقهی و روانشناختی‌ای بر تعزیر کودک در حوزه جرم و جنایت و همچنین بر تأدیب او در حوزه تعلیم و تربیت، مترتب است؟

ج: سوال‌های فرعی تحقیق

۱. ادله فقهی و روانشناختی مشروعیت و یا عدم مشروعیت تأدیب و تعزیر کودک چیست؟
۲. اندازه و شیوه تعزیر و تأدیب کودک در متون فقهی و روانشناختی به چه اندازه است؟
۳. چه شیوه‌هایی برای اجرای تعزیر و تأدیب کودک در متون فقهی وجود دارد و تا چه اندازه این شیوه‌ها با مبانی روانشناختی هماهنگی دارد؟
۴. ولایت اجرای تعزیر و تأدیب کودک در متون فقهی و روانشناختی با چه کسی است؟
۵. اهداف و آثار تعزیر و تأدیب کودک در اسلام تا چه با یافته‌های روانشناختی هماهنگی دارد؟
۶. قلمرو فقهی و روانشناختی تعزیر و تأدیب کودک قابلیت توسعه بر چه جرائم و ناهنجاری‌های اخلاقی را دارد؟
۷. شرایط و اصول فقهی یا روانشناختی ناظر به اجرای تعزیر و تأدیب کودک چیست؟

۸. چه آثار سازنده و یا مخربی به لحاظ فقهی و روانشناختی بر اجرای صحیح یا نادرست تعزیر و تأدیب کودک مترتب است؟
۹. روش‌های بازپروری کودکان بزهکار یا مرتکب ناهنجاری‌های اخلاقی، چیست و به چه شکلی قابلیت اجرا دارد؟

د: ضرورت انجام تحقیق

۱. انجام تحقیقی جامع در زمینه تعزیر کودک امری ضروری است، زیرا بخش قابل توجهی از جرائم ارتکاب یافته، مربوط به کودکان و نوجوانان است که به جهت ضعیف بودنشان، ممکن است هنگام رسیدگی به جرم، برخی از حقوق ایشان رعایت نگردد. از این رو، این تحقیق می‌تواند به قضات و متولیان اقامه امر تعزیر کمک زیادی بکند.
۲. انجام تحقیقی جامع در زمینه تأدیب کودک هم امری ضروری است، زیرا گاهی ممکن است یک کودک به سبب ارتکاب برخی ناهنجاری‌های اخلاقی تحت تنبیهی قرار گیرد که آثار منفی بر آنجاها مترتب می‌شود. بر این اساس، آگاهی کامل از حدود و قلمرو تأدیب کودک می‌تواند راهنمای مناسبی برای والدین باشد.

ه: اهداف تحقیق

۱. جمع‌آوری احکام فقهی و روانشناختی تعزیر و تأدیب کودک، به صورت یک مجموعه واحد.
۲. تجزیه و تحلیل احکام فقهی و روانشناختی تأدیب و تعزیر کودک و کشف ارتباط بین آنها.
۳. آشنایی با روش‌های اصلاح کودک بزهکار و هنجارشکن و بازگرداندن ایشان به محیط امن خانواده.
۴. ارائه راهکارهای مناسب و علمی برای اجرای بهترین شکل تعزیر و تأدیب کودک.

و: روش و قلمرو تحقیق

در این تحقیق سعی شده با مراجعه به منابع دست اول، تحلیل و ارزیابی اطلاعات جمع‌آوری شده به استخراج احکام تعزیر و تأدیب کودک پرداخته شود، بنابراین روش تحقیق ما (توصیفی-تحلیلی) است که قلمرو آن در سه محور فقه، حقوق اسلامی و یافته‌های روانشناختی بین دانشمندان غربی و مسلمان می‌باشد.

ز: پیش فرض‌های تحقیق

۱. بین احکام فقهی تعزیر کودک بزهکار و یافته‌های جدید روانشناسان، ارتباط معناداری وجود دارد.

۲. بین احکام فقهی تأدیب کودک هنجارشکن و یافته‌های جدید روانشناسان، ارتباط معناداری وجود دارد.

ح: پیشینه تحقیق

عمده مطالعات دانشمندان غربی در حقوق کیفری کودک و اصلاح قوانین آن، به اواخر قرن نوزدهم میلادی می‌رسد. به عنوان مثال، در سال ۱۹۸۹ میلادی، کنوانسیون حقوق کودک تشکیل شد و یا اولین کنگره حقوق جزا و جرم‌شناسی در سال ۱۹۹۵ میلادی به ابتکار سازمان ملل تشکیل شد و در آن امر به اصلاح قوانین و مقررات پیشگیری از جرم، اصلاح و تربیت مجدد اطفال بزهکار شد. همچنین نخستین مطالعات روانشناسی کودک بر پایه تنبیه و تشویق یا تقویت کننده‌های مثبت و منفی با پژوهش‌های ایوان پتروویچ ولف (۱۹۳۶ - ۱۸۴۹ م) یا پس از او بوروس فردریک اسکینر (۱۹۹۰ - ۱۹۰۴ م) بر روی حیوانات آغاز و با استخراج قواعدی به کارکردهای تنبیه یا تشویق برای انسان اشاره شد. اما در اسلام، اصول اولیه مجازات‌ها، تعزیرات، کودک بزهکار و تأدیب کودک هنجارشکن از چهارده قرن پیش در بخشی از آیات قرآن به لحاظ تاریخی از معصومین (علیهم‌السلام) بیان شد که دامنه این تحقیقات در آثار علمی فقه‌های شیعه و اهل بیت (ع) ادامه دارد. اکنون به بیان بخشی از بهترین منابعی که در سال‌های اخیر در این زمینه انتشار یافته و تنها رویکرد فقهی، حقوقی و یا روانشناسی صرف دارد، اشاره می‌شود.

۱. تاج زمان، دانش، دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی، انتشارات میزان، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲. انصاری، قدرت الله و همکاران، تعزیرات از دیدگاه فقه و حقوق، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
۳. اکبری، مهرنوش، نقش تنبیه در تربیت از دیدگاه اسلامی، مجله پیام زن، شماره ۲۰۱، آذر ۱۳۸۷ ه.ش.
۴. آهنگران، محمد رسول، محدوده مجاز تنبیه بدنی کودکان از منظر آیات اهل بیت (علیهم‌السلام)، نشریه علوم حدیث، شماره پنجاه و سوم، سال چهارم، ۱۳۸۰ ه.ش.
۵. حسینی، داوود، جایگاه تشویق و تنبیه در اسلام، نشر پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، قم، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
۶. حسینی، داوود، مبنای نظری تنبیه از دیدگاه علم روانشناسی و اسلام، نشریه معرفت، سال بیست و یکم، شماره ۱۷۴، ۱۳۹۱ ه.ش.